

20 jaar spiritualiteit in de palliatieve zorg: waarheen leidt de weg?

Prof dr Carlo Leget,
Universiteit voor Humanistiek
Dr Joep van de Geer,
Agora / Academisch Hospice Demeter

De pioniersfase voorbij!?!...
door educatie naar integratie

Disclosure belangen:

(potentiële) belangenverstrengeling	Geen
--	-------------

Disclosure historische banden:

1) Enkele mijlpalen

2006 – Werkgroep ‘Ethiek’ van Agora wordt ‘Ethiek en spiritualiteit’

2007 – 1^e Masterclass spiritualiteit in de palliatieve zorg

2010 – 1^e Consensus based richtlijn Spirituele zorg in IKNL-handboek (vanuit Agora werkgroep)

2011 – Oprichting Taskforce Spiritual Care EAPC

2013 – 1^e Bijzondere leerstoel ‘Ethische en spirituele vragen in de PZ’ vanuit AHZN (vanaf 2018 samen met IKNL)

2017 – Kennissynthese onderzoek naar geestelijke verzorging in de palliatieve zorg (ZonMW)

2018 – Herziene (evidence based) IKNL-richtlijn Zingeving en spiritualiteit in de PZ

2019 – ZonMW – programma Zingeving en GV

2020 – Programma GV thuis

Zingeving/Spiritualiteit

is de dynamische dimensie van het menselijke leven die verband houdt met de wijze waarop personen (individu en gemeenschap)

betekenis, doel en transcendentie

ervaren,
tot uitdrukking brengen,
en/of zoeken

en de wijze waarop zij **verbonden** zijn met
het moment,
met zichzelf,
met anderen,
met de natuur,
met datgene wat betekenisvol en/of heilig is.

Educatie en scholing

Competenties specificeren (generalistisch, specialistisch, expert); kennis en vaardigheden delen, toetsen en toepassen; ambassadeur zijn; enthousiasmeren en werven

Organisatie en beleid

Structuren ontwerpen, specificeren, toetsen en borgen; overheid en (wetenschappelijke) beroepsverenigingen beïnvloeden; thema's agenderen en bewaken en evalueren

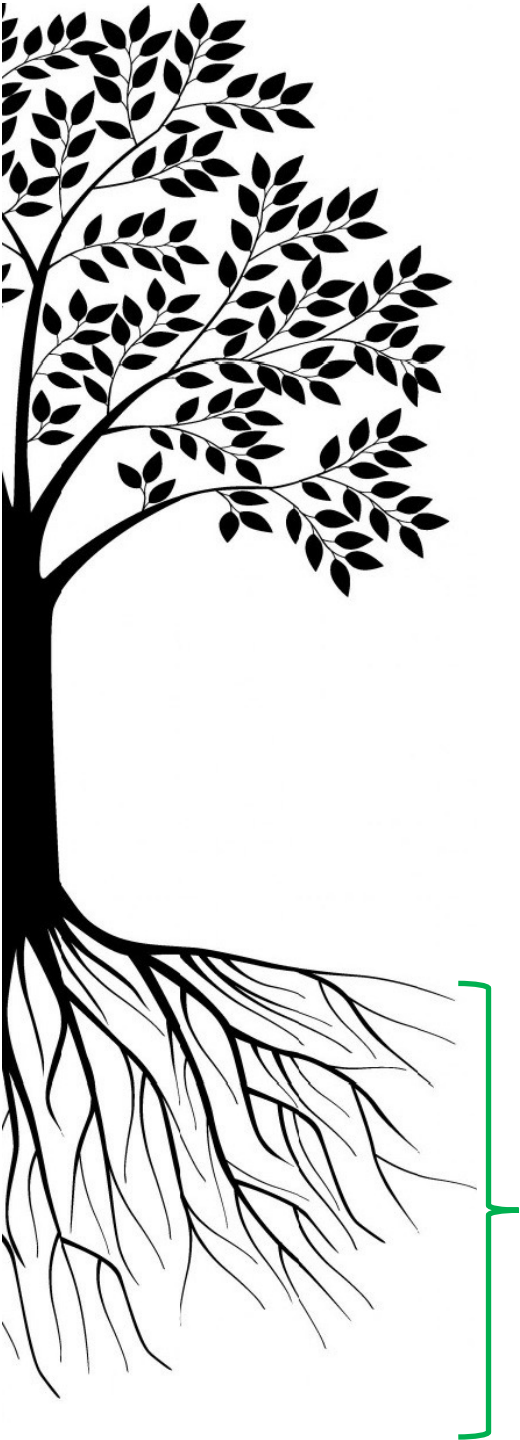
Onderzoek en onderbouwing

Zingeving en spiritualiteit ontsluiten, beschrijven, analyseren en begrijpen; nieuwe kennis genereren; kennis onderbouwen en borgen

2.1) Organisatie en beleid

- In den beginne was er... de richtlijn
- Twee consensus documenten NL en VS (Puchalski et al.) -> wisselwerking NL en EAPC
- Spirituele zorg: geen domein maar een dimensie, model van de spiritueel consulent
- Kwaliteitskader: domein 6 – de spirituele dimensie (!?)
- Kenniswerkplaats GV, expertisecentrum
- Patz-groepen, consultatiegroepen met GV-kennis

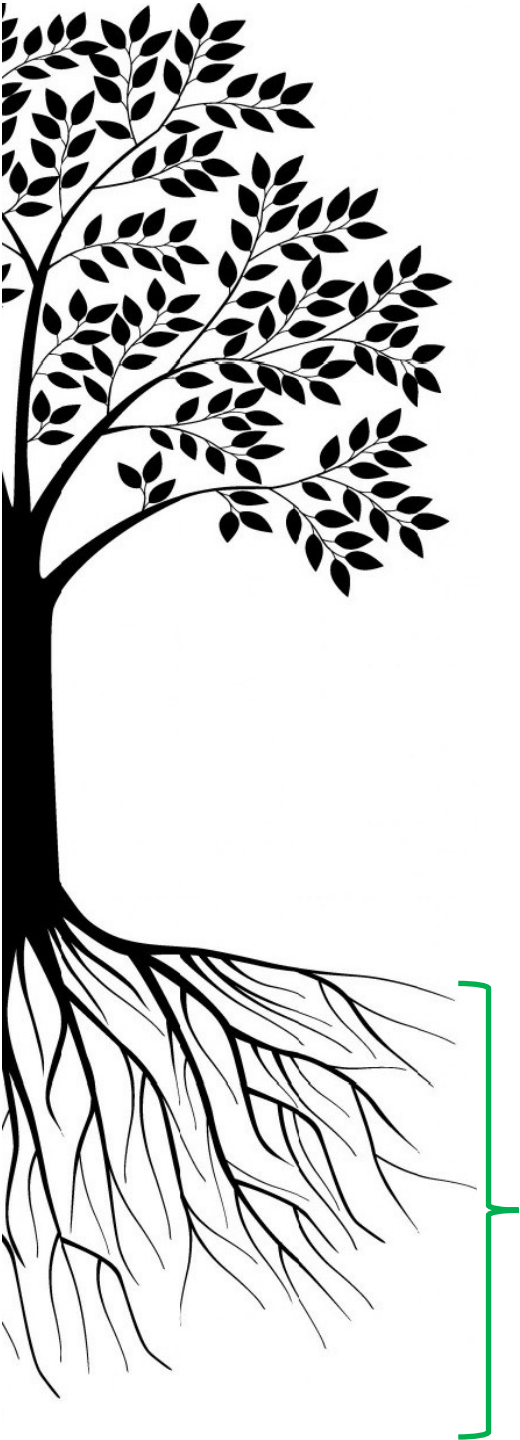

2.2) Onderzoek: Palliantie 2

- 1) A Multidimensional Strategy to improve quality of life of patients with multiple symptoms and palliative care needs: the MuSt-PC
- 2) Als niet alles is wat het lijkt: praten met patiënten en naasten over zingeving en betekenisgeving
- 3) DIAMAND: Dialoog op basis van het Ars Moriendi model voor autochtone en Allochtone Nederlanders en mensen met Dementie
- 4) INZICHT project: het INitiëren en realiseren van dagelijkse ZIngeriCHTe zorg door integratie van het Ars Moriendi model in het Utrecht Symptoom Dagboek tot het USD-4D
- 5) Palliatief Landelijk Onderzoek Eerstelijns Geestelijke verzorging (PLOEG) deelproject 1: 'Spirituele zorg dichtbij huis'
- 6) Palliatief Landelijk Onderzoek Eerstelijns Geestelijke verzorging (PLOEG) deelproject 2: 'In dialoog met je levensverhaal'
- 7) Palliatief Landelijk Onderzoek Eerstelijns Geestelijke verzorging (PLOEG) deelproject 3: 'Integratie GV eerste lijn vanuit 3 multidisciplinaire praktijken'
- 8) Spirituele zorg en rituelen in de eerste lijn

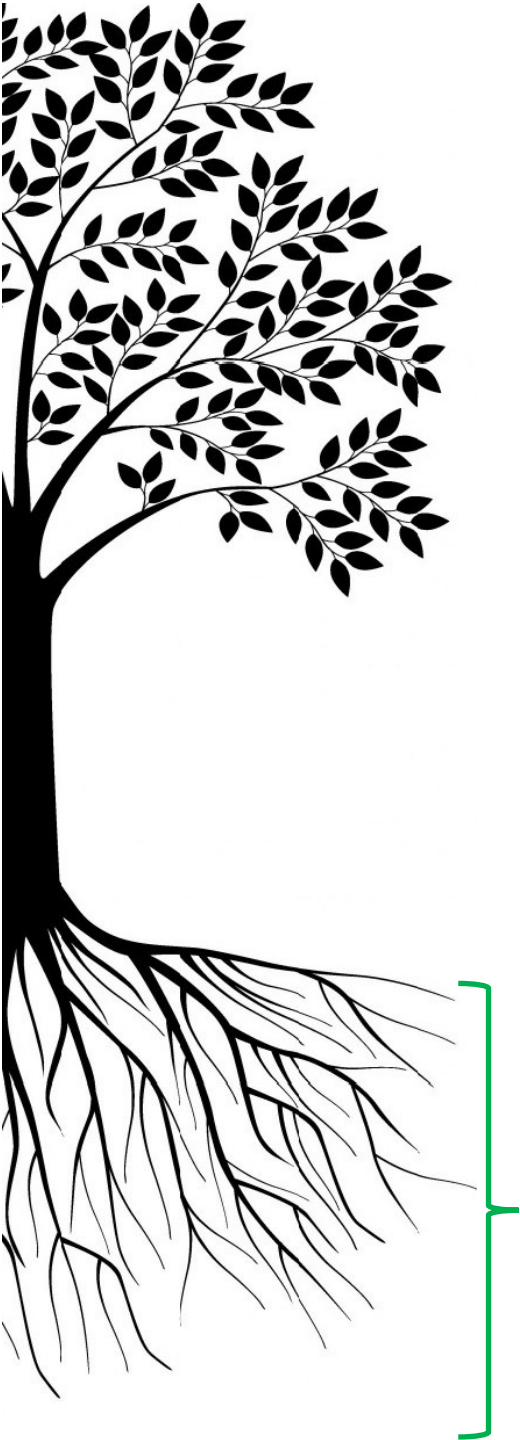

2.2) Zingeving en GV (2020)

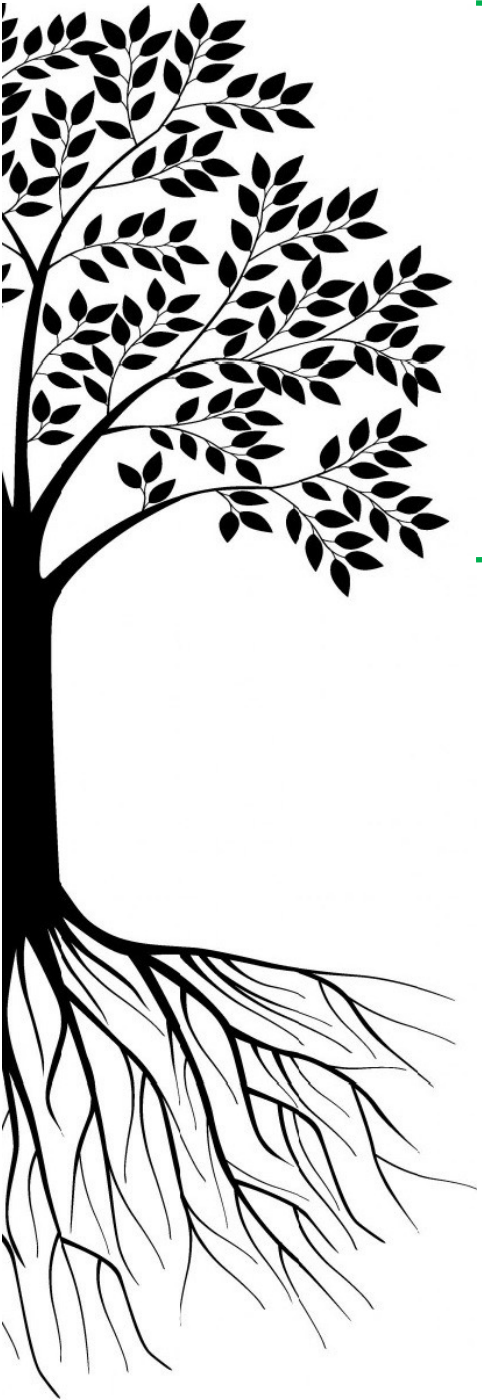

1. Linking-Zin
2. ZINSITIEF: sensitief voor zingeving in sociaal werk
3. Zinvol samenwerken in de thuissituatie; Profilering, inbedding en borging van multidisciplinaire geestelijke verzorging
4. SamenZin: een participatief actieonderzoek gericht op samenwerkend leren over zingeving van Geestelijk Verzorgers en POH GGZ/Ouderen in de eerstelijnszorg in Utrecht en omgeving.
5. Het structureel inbedden van zingeving en geestelijke verzorging in de thuissituatie in de netwerken Friesland en Groningen
6. ZIN-samen: Zinvolle Samenwerking tussen Geestelijk Verzorgers en Vrijwilligers Levensvragen
7. Toolbox voor signaleren en bespreken van zingevingsvragen: actieonderzoek in Noord- Holland en Flevoland.
8. CONNECT-studie: Op weg naar passende geestelijke verzorging voor ouders van ernstig zieke kinderen in de thuissituatie

2.2) Relevant GV onderzoek

- **Eric Olsman** – Hope in palliative care (2015)
- **Joep van de Geer** – Learning spiritual care in Dutch hospitals (2017)
- **Nico van der Leer** – Zinvolle zorg in het verpleeghuis (2020)
- **Annelieke Damen** – Outcome research into chaplaincy [deelname aan eQuiPe-studie] (2022)
- **Jacqueline van Meurs** – Proactief signaleren en verkennen wat de patient het meest bezighoudt (2023)
- ...
- Case studies project Tilburg/Groningen

2.3) Scholing

- Vijfdaagse Masterclass (dit jaar de 18^e keer)
- Vilans, het Expertisenetwerk Levensvragen en Ouderen, voorafgaand aan de richtlijn (2008-2020): nu e-zine vanuit kennisplein zorg voor beter.
- O2PZ: primaire opleidingen
- Palliaweb: tools en werkvormen
- Vast onderdeel van de kaderopleidingen palliatieve zorg
- Onderwijsplan GV-thuis tot 2025
- Veel lokale initiatieven i.s.m. Centra voor Levensvragen en Netwerken Palliatieve zorg
- ...

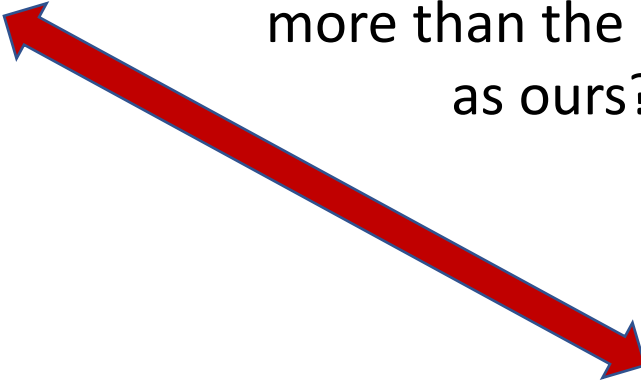
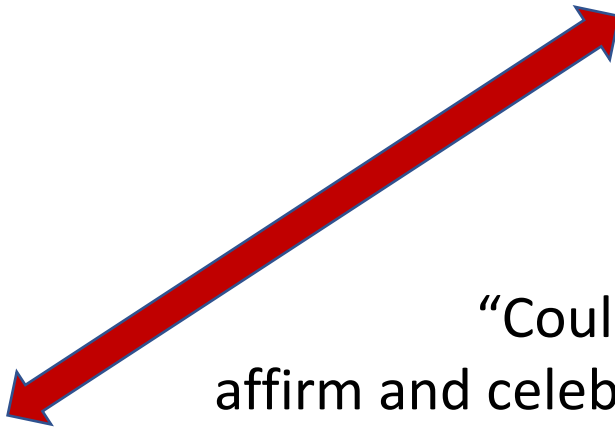

**Organisatie
& beleid**

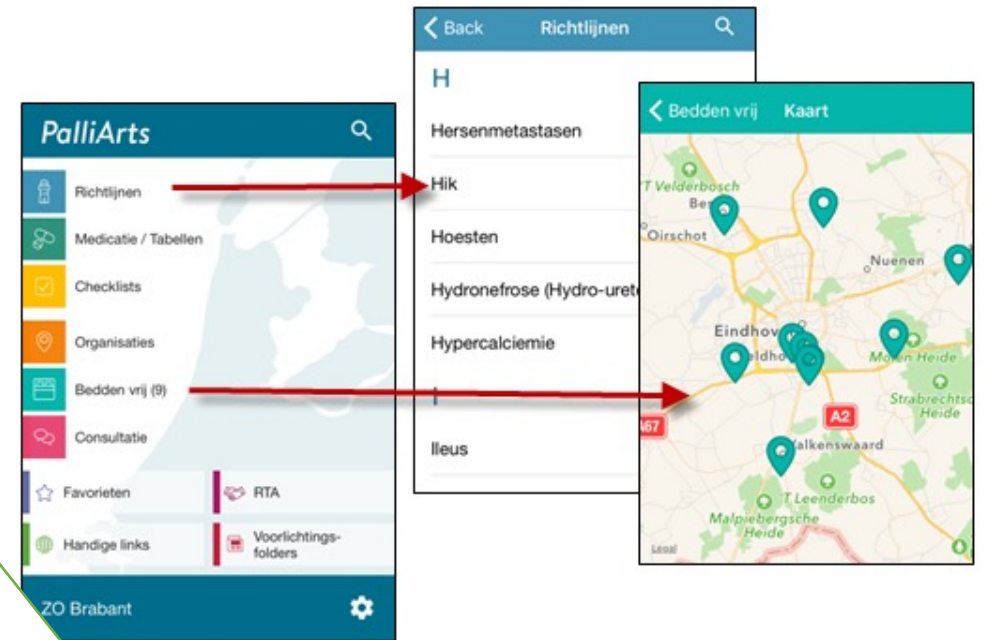
**Educatie
& scholing**

**Onderzoek &
onderbouwing**

“Could one simply affirm and celebrate without any moral or epistemological judgment that the life that flows through us is always more than the life we identify as ours?” (M. Jackson)

Waarheen leidt de weg?

palliaweb.nl

Herfst in Noorw...

Fjærland Fjords...

Roadtrip Noorw...

Rondane | Nasj...

Booking.com: R...

book village nor...

Få Practising Ex...

spinelli existi...

Zingeving & ge...

Palliaweb

Zorgpraktijk

Onderzoek

Onderwijs

Beleid

Netwerkgorg

Pallialine

Zoek

Thema

Zingeving & geestelijke verzorging

Het thema geestelijke verzorging gaat over zorg voor mensen met levensvragen en vragen over zingeving. Een geestelijk verzorger is een professional die begeleiding, hulp en advies geeft aan mensen met levensvragen. In gesprekken, door te luisteren en soms met rituelen helpt hij mensen om op een positieve manier om te gaan met hun vragen. Een geestelijk verzorger is geen behandelaar.

Contactpersoon

Guido Schürmann

Agora

Laatst geactualiseerd: 6 oktober 2022

Palliatief Landelijk Onderzoek naar Eerstelijns Geestelijke verzorging

<https://palliaweb.nl/projecten/zingeving-in-de-thuissituatie>

Mirjam Heikens &
multidisciplinair team

Marlie Kok &
wijkverpleegkundigen

Marc Rietveld &
multidisciplinair team

Zingeving in de palliatieve zorg hulpmiddel voor aandacht en ondersteuning

algemeen/aandacht

- Geef aandacht aan zingeving, tijdens de reguliere zorg of in een gesprek.
- Zorg voor innerlijke ruimte en rust – allereerst bij jezelf.
- Toon belangstelling voor wat de patiënt/naaste vertelt.
- Wees daarbij alert op feiten, emoties, identiteit en zingeving/spiritualiteit.
- Denk aan de thema's van het diamantmodel (z.o.z.).
- Stel eventueel een vraag; bijv. 'Wat houdt u nu het meest bezig?'

behoefte inschatten

- Onderken tijdig behoefte aan steun bij zingeving.
- Ga af op wat je hoort, ziet, aanvoelt, weet via anderen.
- Bedenk dat lichamelijke, psychische en sociale problematiek kan voortkomen uit zingevingssnood.
- Vraag bijvoorbeeld 'Wilt u iemand bij u hebben ter ondersteuning?'

ondersteuning uitkiezen

- Als steun bij zingeving gewenst is: overweeg wie die het beste geven kan.
- Criteria: beschikbaarheid, tijd, deskundigheid, bekendheid bij de patiënt.
- Kijk hierbij ook naar je eigen mogelijkheden en grenzen.
- Denk bij crisis aan een geestelijk verzorger of andere expert.
- Raadpleeg eventueel de sociale kaart*.
- Beslis samen met de patiënt/naaste wie de ondersteuning zal geven.

zelf begeleiden

- Ga na of de patiënt voldoende open staat voor een gesprek.
- Vraag eventueel 'Wat zou u met mij willen delen?'
- Luister actief. Weet dat er-zijn veel belangrijker is dan bijv. adviseren.
- Maak gebruik van de thema's en hulpvragen van het diamantmodel (z.o.z.).
- Bespreek aan het einde het vervolg. Schakel zo nodig alsnog een ander in.

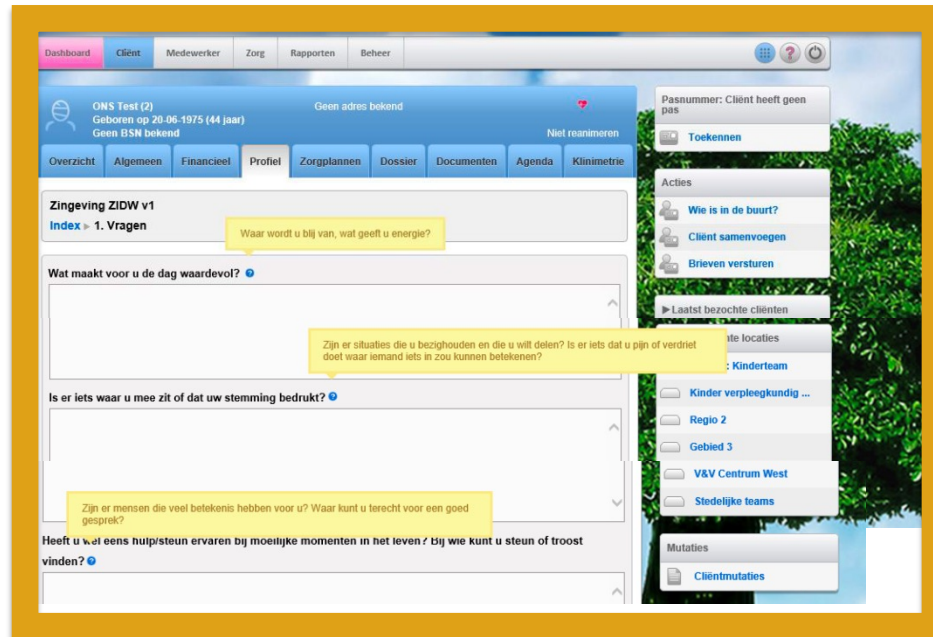
zo nodig verwijzen

- Spreek af wie contact opneemt met de uitgekozen persoon of instantie.
- Handel verder volgens gemaakte afspraken.

* www.netwerkpalliatievezorg.nl/rotterdam/Zorg-in-uw-regio/Sociale-Kaart-Spirituele-Zorg
of scan de QR Code

- diamantmodel op de achterkant
- wordt samengevoegd met de SBARR

Tool Utrecht - Signaleringsfase (vragen integreren in gesprek)

1. *Wat houdt u in het bijzonder bezig op dit moment? En in welke mate is dat belastend voor u?*
Als er sprake is van een zingevingssnood dat door uw cliënt als belastend wordt ervaren, ga dan door naar de volgende vraag:
2. *Aan wat of wie had u steun in eerdere situaties die u moeilijk vond? En vindt u daarin of bij hem/haar op dit moment ook weer steun?*
Als het erop lijkt dat uw cliënt op dit moment onvoldoende steun vindt in eigen krachtbronnen of bij andere mensen, ga dan door naar de volgende vraag:
3. *Wie zou u op dit moment graag bij u willen hebben ter ondersteuning? En zou u hem of haar daarvoor kunnen/durven benaderen?*
Als het erop lijkt dat uw cliënt op dit moment geen andere mensen heeft bij wie u cliënt terecht kan voor ondersteuning, leg dan de volgende vraag voor:
- 4a. *Zou u ervoor voelen om over deze vragen met iemand te spreken, die u hierin kan ondersteunen?*
Zo ja: gebruik de sociale kaart om te bespreken wie dat zou kunnen zijn.
Zo nee: maak een aantekening en neem u voor om hier op een later moment op terug te komen (bijv. door het signaleringsdeel opnieuw uit te voeren).
Bij twijfel/onvoldoende duidelijkheid, stel de volgende vraag:
- 4b. *Vindt u het goed om nog wat langer stil te staan bij de vragen waar u mee worstelt? Nu of op een ander moment?*

1. Wat houdt u bezig?

2. Uw krachtbronnen

3. Uw gesprekspartners

Waarheen leidt de weg?

Compassionate communities: Vlaams-Nederlands lerend netwerk gestart (in NL via Agora)

